

Fäder och döttrar i Shakespeare – speciellt i Kung Lear

Regan i *Kung Lear*. Kostymdesign av John Napier, Royal Shakespeare Company, 1976

När man sysslat med Shakespeare en längre tid kan man inte undgå att slås av det faktum att det i hans pjäser förekommer åtskilliga beskrivningar av relationer mellan far och dotter medan sådana som beskriver förhållanden mellan mor och dotter (eller son, för den delen), är betydligt mindre ofta förekommande. Några exempel har man dock i den minst sagt knepiga bilden av Gertrude och Hamlet, Richard III och hans mor, m.fl.

I far/dotter-relationerna nämns modern oftast bara i förbigående, som då Leonato i *Mycket väsen för ingenting* försäkrar Hero att hennes mamma bedyrat honom att han verkligen är far till henne. I andra fall förbigås mamman med total tystnad.

Vad så gäller far- och dotter- relationer tycker jag man kan urskilja ett visst mönster. Till att börja med har vi vad jag skulle vilja kalla den "ideala"

relationen. För att beskriva den skulle man faktiskt kunna ta till de gamla vigselorden från den engelska ritualen då kvinnan lovade att "love, honour and obey" sin partner. Dottern försäkrar alltså att hon respekterar och älskar sin far och att hon alltid skall lyda honom. Som ett typiskt exempel kan nämnas Hero i just *Mycket väsen för ingenting*.

Det verkar som om denna "ideala" relation skulle utgöra förutsättningen för balans och ordning i samhället.

Sedan har vi då de mer självständiga döttrarna, de som inte riktigt går med på att lyda hela tiden. De kan nog älska och hedra sina fäder men deras egen vilja tar dock stundom överhanden och detta speciellt då det gäller att välja äktenskapspartner. Därvidlag kan man tänka på Desdemona som definitivt går emot sin fars vilja då hon i hemlighet gifter sig med Othello. Julia är ett annat exempel. I dessa fall kan de "oideala" döttrarnas uppförande ses som själva motorn i pjäsen. De har rubbat tingens sanna ordning och en mängd förvecklingar måste till innan den ideala ordningen kan återställas. Sorgligt nog måste både Desdemona och Julia betala för sin olydnad med döden.

Dessutom förefaller det finnas ett par mönster till. I flera pjäser beskrivs förhållandet mellan far och *en* dotter. *Stormen* är nog det mest representativa exemplet på detta.

I *Mycket väsen för ingenting* har vi så en närvarande och en frånvarande far. Leonato kan sägas vara en mycket närvarande far till sin dotter Hero och dessutom ett slags extra pappa till Beatrice vars föräldrar knappt nämns. Hero och Beatrice har vuxit upp tillsammans på samma sätt som Celia och Rosalind i *Som ni behagar*. Där är Celias far också mycket närvarande medan Rosalinds far har blivit förvisad ut ur hertigdömet och

till Ardenskogen.

I *Kung Lear* däremot får vi verkligen full pott. En far och *tre* döttrar. Och vilka döttrar!

Här kan man verkligen tala om motorkraft i handlingen, alltifrån inledningsscenen med "ideala" insmickrande kärleksbetygelser från de två äldsta döttrarna och det "oideala" men ärliga uttalandet från den yngsta, till själva slutet då de döda kropparna av alla tre befinner sig på scenen samtidigt.

Gonerils och Regans blomsterspråk kan tyckas litet väl magstarkt, men då skall man ha i åminnelse att detta slags språkbruk vid denna tid var vanligen förekommande inom de högre samhällssklasserna. I ett samtida brev skriver en nygift prinsessa från bröllopsresan till sin far i ordalag som man närmast förknippar med ett hett kärleksbrev – och det utan att nämna sin nyblivne äkte man en enda gång!

Julia i *Romeo och Julia*. Kostymdesign av Randolph Schwabe, Lyric Theatre, London, 1919

Gonerils och Regans uppträdande

i den första scenen kan alltså ses som helt "ideala", helt i enlighet med vad som skulle gälla i förhållandet far till dotter. Cordelia, å andra sidan, uppträder "felaktigt". Hennes integritet blir viktigare än den norm hon anses ska följa. Hon blir alltså brännmärkt som "oidealisk" och förvisad av sin far.

Sedan, i en mycket intressant helomvändning framstår hon i slutet av pjäsen som den "ideala" dottern, hon som verkligen ställer upp för sin far och som verkligen älskar honom medan Goneril och Regan allteftersom handlingen fortskrider ses uppträda mer och mer "oidealiskt" mot sin far.

Lear själv genomgår en liknande utveckling. Från ett "idealiskt" uppträdande gentemot de "ideala" döttrarna drivs han genom deras hårdhjärtade behandling av honom till ett totalt förkastande av dem. De

förbannelser han utkastar mot dem, med önskan om ofruktbarhet och en mängd andra hemskheter, har knappast sin motsvarighet i andra shakespearepjäser om det nu inte skulle vara för Margaret's fasansfulla utfall i Richard III.

I en motsvarande rörelse går Lear så från ett totalt förkastande av Cordelia i öppningsscenen till en önskan om förglömmande och förlåtande i den nästan outhärdligt gripande slutscenen med den döda Cordelia i sina armar.

Nu några allmänna kommentarer.

De av Freud inspirerade och av feminism dominerade lägren inom shakespearekritiken har naturligtvis haft hur roligt som helst med den här pjäsen. Det har framkommit teorier om att Lear slutligen får kontakt med "modern" inom sig, att hans förhållande till Cordelia har klart incestuösa övertoner, att han "kastras" av sina äldsta döttrar, att

pjäsen är ett definitivt uttryck för kvinnohat och kvinnoförakt etc etc ad nauseam.

Det som för mig framstår som det mest betydelsefulla i pjäsen är att Shakespeare än en gång utövat sin magi, att han skapat individer i sina roller, individer som får oss att reagera med våra känslor på deras handlingar. Vem har inte känt avsky och förakt inför de äldsta systrarnas uppträdande mot sin far, mot Gloucester och även mot varandra? Eller nickat igenkännande då Lear suckar fram den berömda liknelsen mellan ett vasst ormbett och ett otacksamt barn? Eller gråtit tillsammans med Lear över Cordelias livlösa kropp?

Text: Gigi Stengård

Gigi Stengård undervisar på Högskolan på Gotland på kurserna *Sommar med Shakespeare* och *Shakespeare in Depth*. Läs mer på sid 10.

Lästips

Kung Lear är en av Shakespeares mest omskrivna pjäser. Här nämner vi bara en handfull texter.

John Kotts bok *Shakespeare – vår samtida* (1964, svensk översättning 1965), var oerhört inflytelserik på sin tid. När man läser den idag känns den lite gammalmodig, och det hänger inte bara ihop med att det snart gått fyra decennier sedan den skrevs. Teaterfolk över hela världen har provat hans idéer på längden och på tvären många gånger om. Har man det i bakhuvudet är boken mycket läsvärd, inte minst kapitlet om Kung Lear, där Kott jämför boken med Samuel Becketts *Slutspelet*.

Den ryske filmregissören Grigorij Kozintsev har inte bara gjort en storslagen och gripande filmatisering av pjäsen, han har också skrivit boken *King Lear: the Space of Tragedy* (1973).

I årsboken *Shakespeare Survey* har pjäsen varit huvudtema tre gånger: nr 13 (1960), nr 33 (1980) och nr 55 (2002). Även i de andra årgångarna kan man hitta många läsvärda essäer om den. *Shakespeare Survey* bör finnas på de stora universitetsbiblioteken.

I sin essäsamling *Moment by Moment* by Shakespeare gör Gary Taylor en 74 sidor lång analys av en enda scen ur *King Lear*. Den är en utomordentligt tankeväckande text, inte bara vad beträffar denna pjäs, utan vad gäller principerna för pjäsanalyser.

Det finns tre moderna textkritiska och noga kommenterade utgåvor av pjäsen. Lustigt nog har de valt olika infallsvinklar till texten. *Oxford Shakespeare* (Stanley Wells 2000) baseras på 1608 års quarto, *New Cambridge Shakespeare* (Jay L Halio 1992) utgår från folion 1623 och *Arden Shakespeare* (R A Foakes 1997) följer den gamla principen att kombinera de olika versionerna.

Text: Kent Hägglund

Hur gör djur?

Skådespelaren Anthony Sher skriver om sitt arbete med rollen som kung Lears narr, i en essä i *Players of Shakespeare 2* (1988). Han var med i en uppsättning som Adrian Noble gjorde i Stratford 1982. Noble uppmanade sina aktörer att studera olika djur och försöka använda deras attityder och rörelsemönster i sina rollgestaltningar. **Sher åkte till Londons zoo** och försökte fördjupa sig i en av schimpanserna. Medan han var där fick han syn på Michael Gambon som spelade Lear i samma uppsättning. Denne stod tätt intill en bur och tittade intensivt på en stor gorilla som stirrade lika intensivt tillbaka!

Det här med att studera djur för att få kroppsliga infallsvinklar till en rollkaraktär är något som många skådespelare använder sig av som en del av rollarbetet. Det är till exempel mycket fruktbart att bestämma sig för om ens rollfigur är ett rovdjur – ständigt på jakt – eller ett bytesdjur – alltid orolig för vad som ska hända.

Anthony Sher var inte van vid den här metoden, och han uttrycker en viss skepsis. Det är ju en människa han ska spela, och att lägga för mycket vikt vid en apas sätt att vara kan leda fel. Men när han summerar arbetet med narren, så inser han att han hade mer nytta än han förstätt av studiet av schimpansen.

Text: Kent Hägglund